

A zsidó kommunista funkcionáriusnő felemelkedése és bukása: Ana Pauker élete

Robert Levy: Ana Pauker. The Rise and Fall of a Jewish Communist. Berkeley, London, Los Angeles, University of California Press, 2001. 407 old.

Vajon hányan tudnának olvasóink közül arra a kérdésre helyesen felelni, hogy ki volt az első külügyminiszternő? Bizony Ana Pauker volt, aki 1947 és 1952 közötti korántsem problémátlan korszakban töltötte be ezt a valóban nem egyszerű hivatalt. De Ana Pauker valahogy kimaradt a történeti Panteonból, elfelejtődött, és a most megjelent életrajzi monográfia azt vizsgálja, milyen vélekedések és tévhitek kapcsolódtak eddig Pauker munkásságának értékeléséhez.

Ana Pauker (1893–1960) életrajzát nehéz megírni. Nem csak azért, mert a romániai levéltárak még sokáig zárva lesznek a kutatók előtt. Levy helyesen leszámol Tony Judt nyomán azzal az 1989 után kialakított illúzióval, hogy a megnyíló levéltáraktól várja a szakma a történetírás megoldatlan problémáinak megoldását. (11. old.) A történeti kérdésfeltevést kell megújítani, és akkor írhatunk újszerű történelmet. Ha már olyan kevés vagy szinte semmi nem kerül át Magyarországra a megújuló, generációváltáson átment román jelenkori történetírás műveiből, legalább amerikai közvetítéssel ismerjük meg a szomszéd ország történetét, újszerű kérdésfelvetés nyomán.

Robert Levy könyve magán viseli annak nyomát, hogy egy PhD disszertáció átszerkesztett változata. A szerző ugyanis a terjedelmi kritérium nyomása alatt minden céduláját beleírta könyvébe, és a könyv első részében hosszú, évfolyamdolgozat szintű értekezést olvashatunk a román gazdasági

és társadalmi fejlődés általános vonásairól a 19–20. században, ami azt hivatott palástolni, hogy bizony Pauker korai éveiről keveset tudunk. Végtelen szegény rabbi családban született Codaestiben, Moldáviában, majd a család Bukarestbe költözött, ahol Ana 1915-ben csatlakozott a szociáldemokrata párthoz, és 1918-ban megtapasztalta a pogromot. Ugyanakkor Levynek elég ideje és fizetett kutatóideje volt arra, hogy interjút készítsen azokkal, akik ismerték Paukert, és együtt dolgoztak vele, de ez csak élete egy későbbi korszakára vonatkozik, ezért a kötet is egyenetlen. Mégis ez a monográfia legérdekesebb része, noha a szerző nem ismeri az *oral history* irodalmát és módszertanát, így az interjúkat egy az egyben érti és értelmezi, nem gondolva arra, hogy elemezze őket abból a szempontból, milyen tényezők hatására milyen történeteket konstruálnak számára az interjú alanyai Ana Pauker kapcsán. A kötet erényének tartom, hogy a PhD dolgozat elkészítéséhez a szerző feldolgozta az egyes értelmezési keretekhez szükséges téma irodalmát, és felismerte, Ana Pauker azért „felejtődött” vagy inkább „felejtetett” el, mert élete olyan egymással teljesen ellentétes ideológiai és politikai vonalak összeütközése mellett zajlott, ami csak Ana Pauker személyében volt összeegyeztethető.

Ana Pauker nevének tudniillik egy sorban kellene szerepelnie Golda Meierével, akinek kortársa, de ugyanakkor politikai ellenfele volt. Pauker sohasem lett cionista, noha szerény származása erre predestinálta volna, és noha mint Románia külügyminisztere nem támogatta Izraelt, mégis tőle telhetően segítette a romániai zsidóság kimenekítését. Ben Gurion 1949-es gyakran idézett jellemzése, miszerint Ana Pauker

számára minden zsidó fasiszta lenne, megakadályozta, hogy Izraelben megfelelő elismerést kapjon. Pauker lehetett volna a kommunista mozgalom kevés női idoljának egyike, mint Dolores Ibarruri vagy Rosa Luxemburg. Ám az, hogy elterjesztették róla, a sztálinizmust látszólag kritikátlanul szolgálta, ezt megakadályozta. (A kötet erénye, hogy árnyalja, szinte napról napra követi, a román kommunisták mindennapi politikai küzdelmeiben Pauker miért lépett fel az ország szovjetizálása ellen, és miért próbálta meg saját hatáskörén belül védeni azt, amit lehetett. Szalont tartott fenn lakásában, ahol szívesen látta a polgári származású értelmiségieket is, akiket megpróbált meggyőzni a kommunizmus helyességéről, majd idejében figyelmeztette őket a közelgő leértékelésre.)

Ugyanakkor nemcsak az állítólagos dogmatikus sztálinizmusa fosztotta meg Paukert az őt megillető helytől a nők baloldali politikai aktivizmusának történeti panteonjában. Pauker azon zsidó kommunisták közé tartozott, akik az orosz narodnyikokhoz hasonló nézeteket vallottak az ország jövőjével kapcsolatban, és a román parasztságban látták azt a gazdasági és politikai erőt, amelyek segítségével az ország korszerűsíthető. Pauker csak erős, Moszkvából jövő nyomásra volt hajlandó bármit is tenni az ország kollektivizálása érdekében. Lényegesen kevésbé volt hithű moszkovita, mint a hazai kommunista Dej. Noha Pauker moszkovitának számított a román kommunisták között, hiszen 1928 és 1941 között kisebb-nagyobb megszakításokkal Moszkvában élt, s ott szerzett befolyásos barátainak köszönhető hivatalát, majd később életét is, sosem képviselte maradéktalanul a szovjet irányvonalat. A „hazai” kommunisták mégis gyanakodva figyelték. A 68-as új társadalmi mozgalmak nyomán kibontakozó nőmozgalmak is megtalálhatták volna Ana Paukerben az „előányát”, aki igazán sikeres volt szakmailag, hiszen akkor jutott be a politikai döntéshozatal legfelső köreibe, amikor ott még nővel nem nagyon találkozhattunk, pláne ha zsidó volt. Igen, de egy, a terror al-

kalmazásától nem visszariadó kommunista ország külügyminiszternője nem szolgálhatott szerepmodellként az egyenlő jogokért küzdő nők számára.

Robert Levynek tehát el kellett döntenie, milyen keretben írja meg Ana Pauker történetét, és ő Ana Pauker kommunista és zsidó identitását választotta. A kötetből megismerjük a Komintern körül kialakult romániai értelmiségi csoport tragikus történetét, mely semmiben sem különbözik más országok kommunistáinak moszkvai tapasztalataitól, és alaposan megírt, politikatörténeti párttörténetet olvashatunk. (A 238 oldalnyi életrajzot 169 oldalnyi jegyzet, index és irodalomjegyzék kíséri.) A másik szál, amire Robert Levy felfűzte Ana Pauker életét, Ana Pauker zsidó identitása. Pauker mindig nyíltan beszélt, és vállalta zsidó identitását, de a maga módján. A maga módján, hiszen amikor például mint az ország külügyminisztere az irodájában apját, az ortodox Rabinsohnt kávéval akarta kínálni egy szombati napon, azzal mentegetőzött apja szidására, hogy nem kell már tüzet gyújtani a főzéshez, hiszen a modern gépek segítenek a sabath előírásait betartani. Itt érünk el Pauker életének legfontosabb, de Robert Levy által nem vizsgált részéhez. Levyt rögtön a kötet megjelenésekor támadták, mivel Ana Pauker bukását és bebörtönzését 1952-ben kizárólag az antiszemitizmushoz köti¹, és nem a sztálinisták belső harcaként értékeli. Ugyanakkor még a kritika is figyelmen kívül hagyja, hogy Ana Pauker nő volt, és élete egyetlen pillanatában sem engedték megfelejtkezni erről a tényről. Akkor sem, amikor nem járhatott iskolába, mert a lányok nem kaphattak valóságos nevelést, és csak rabbi nagyapjának köszönhető – aki felismerte a lány tehetségét –, hogy a szokásokkal és előírásokkal szemben tanította, ami aztán később középiskolai végzettség hiánya ellenére

¹ Campeanu, Pavel: *Aspects of Romanian Stalinism's History. Ana Pauker as a Victim of Anti-Semitism?* In: *East European Politics and Society* Vol. 15. No. 1. (Spring 2001) 157–179.

tanítói álláshoz juttatta a zsidó iskolában. Akkor sem felejtette el, hogy nő, amikor számára az illegális kommunista mozgalom nőmozgalmának megszervezését osztotta ki a párt feladatul, pedig őt jobban érdekelte a parasztság sorsának javítása. Akkor sem felejtette el, amikor férjét, Paukert elnyeli örökre valamelyik gulag, és azt tanácsolják neki, ne keresse, ha kedves a saját és lányuk élete. Ahogy akkor sem, amikor az ő valós vagy kitalált szexuális kalandjairól lényegesen több pletyka keringett Románia- és Komintern-szerte, mint saját elvtársaiéről. Csak életrajzírója felejtkezett meg arról, hogy micsoda embertelen erőfeszítésbe került, hogy a férfiuralmú ortodox család tehetséges lánytagja kiszakadjon ebből a környezetből úgy, ahogy azt Ana Pauker tette, hogy soha nem menekült az öntagadás vagy

öngyűlölet kényelmes bástyái mögé. Ahogy Hannah Arendt „Eichmann Jeruzsálemben” című könyvével kivívta az ortodox férfiasság haragját, mert megsértette a nőknek kijelölt teret, ami aztán a máig is tartó vitát életben tartja a könyvről, úgy Ana Pauker is többszörösen olyan dolgot képviselt, amiből egy önmagában is elég arra, hogy a férfivilág szétzúzza, ahogy ez Paukerrel is megtörtént. Pauker zsidó volt, de nem cionista; kommunista, de mégsem internacionalista; elvű és nem moszkvahű, sőt tehetséges, autonóm, karizmatikus személyiség és ráadásul még nő is. Ez így elég egy tragikus és nagyformátumú élethez. Robert Levy életrajzához viszont túlságosan sok volt.

Pető Andrea